

KJELL ASPLUND

# FUSK

Om Macchiarinis och andras svek mot vetenskapen

# ARNA

fri tanke

# Innehåll

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| Personer .....                                 | 7   |
| Prolog .....                                   | 12  |
| 1. Även de stora har fuskat.....               | 24  |
| 2. Fallet Diederik Stapel .....                | 30  |
| 3. Fallet Paolo Macchiarini .....              | 43  |
| 4. Vad är forskningsfusk? .....                | 77  |
| 5. Vem fuskar och varför? .....                | 92  |
| 6. Högriskmiljöer och mentalt klimat .....     | 115 |
| 7. Rovtidskrifter och rovkonferenser.....      | 140 |
| 8. Att avslöja forskningsfusk.....             | 158 |
| 9. Offren .....                                | 201 |
| 10. Fuskjägarna .....                          | 218 |
| 11. Vad hände med fuskarna? .....              | 232 |
| 12. Fallet Elizabeth Holmes och Theranos ..... | 246 |
| Epilog .....                                   | 269 |
| Källor .....                                   | 273 |
| Namnregister .....                             | 283 |

## Fallet Paolo Macchiarini

I MAJ 2016 träffade jag och mina medarbetare Paolo Macchiarini i ett sammanträdesrum en trappa upp vid korsningen av Hantverkargatan och Scheelegatan på Kungsholmen. Vi var satta att utreda hans transplantationer av syntetiska luftstrupar vid Karolinska universitetssjukhuset. För utredningen hade jag samlat ett team med en mycket garvad hälso- och sjukvårdsjurist, en ordförande för en organisation för cancerpatienter, en erfaren chefläkare från Skåne samt en utredare från SBU (Statens beredning för medicinsk och social utvärdering). Efter att vi intervjuat ett stort antal personer på sjukhuset, läst in oss på patientjournalerna och plöjt igenom Macchiarinis publikationer och annan vetenskaplig litteratur om lufttrörstransplantationer, var vi nu mogna att möta huvudpersonen själv.

Även om Macchiarini ständigt strödde in »of course« i sina svar på våra frågor – han ville förmedla att allt han gjort på sjukhuset rörde sig om självklarheter – tedde han sig en smula stukad. Av vad jag läst och hört i tidigare intervjuer i vår utredning hade jag förväntat mig att möta en mer karismatisk person. Detta var ändå den Macchiarini som under hajpen kring världens första transplantation av syntetisk luftstrupe hade trollbundit kollegor och media.

Han var lågmäld och förorättad. Nu hade han flugit in till Stockholm för att i lugn och ro få berätta för oss i utredningen sin version av vad som egentligen hänt, lägga fakta tillrätta. Vi

satt och samtalade under nära tre timmar. Macchiarini hade avtalat tid senare på dagen för intervjuer med både *Läkartidningen* och SVT. Det budskap han förmedlade: Sverige var ett land som behandlat honom högst orättvist och som han, världskirurg, nu lämnade bakom sig för nya uppdrag. Denna dag hade han avsatt tid i sin upptagna kalender för att reda ut alla missuppfattningar kring händelserna i Stockholm.

Sedan Macchiarini lämnat vårt möte på Hantverkargatan och tagit sig till intervjuerna på *Läkartidningen* och i SVT verkade han visserligen ha haft kvar sitt självförtroende men nu räckte det inte längre för att övertyga journalisterna. I tv blev han rätt illa åtgången av intervjuaren Nike Nylander, som jag tyckte gjorde ett mycket påläst och proffsigt intryck. Jag träffade henne i samband med ett Aktuelltinslag i ett helt annat ämne, hon hade inte kunnat släppa tankarna på intervjun med Macchiarini. Han hade ifrågasatt alla hennes frågor, skickligt glidit undan. »Läskig« var det ord Nike Nylander använde, vill jag minnas. Inte ens hennes förödande fråga »Är du en patologisk lögnare?« rubbade honom.

På Wikipedia finns en lista över världens mest uppmärksammade fall av forskningsfusk. Den ende som varit verksam i Sverige och platsar på listan är Macchiarini. Berättelsen om honom innehåller flera av de klassiska komponenterna i fuskdramaturgin: uppbyggnaden forskare börjar manipulera med vetenskapliga fakta, ett laddat avslöjande, kvar ligger offren. Jämfört med många andra jag berättar om, var Macchiarini ingen storfuskare mätt i antal vetenskapliga artiklar som behövt dras tillbaka på grund av fusk. Men Macchiarinifallet ger de sedvanliga komponenterna särskild relief. I få andra fall har personlighetens roll blivit så uppenbar, få andra fuskare har spridit sådan förödelse kring sig, inget annat fall har så tydligt blivit ett stresstest för stora organisationer, inget annat har di-

rekt lett till ny lagstiftning. Få andra har så skickligt byggt upp ett förtroende för sin forskning och sin person; när Macchiarini avslöjades kom sveket att framstå som särskilt plågsamt.

## Preludier

Första gången jag på allvar kom i kontakt med fallet hade jag ingen föraning att det skulle utvecklas till något så stort, att jag skulle bli så inblandad och att denna affär till och med skulle inspirera mig till att skriva en bok om forskningsfusk. Kim Andersson, SVT-reporter, bad att få intervjua mig om forskningsetik. Jag var då ordförande i Statens medicinsk-etiska råd (Smer). Vi hade visserligen inte forskningsetik på vårt bord – det var Vetenskapsrådets gebit – men jag övertalades ändå att ställa upp. Vi träffades i dagarna mellan jul och nyår i ett litet fönsterlöst sammanträdesrum i ett folktomt Socialdepartement på Fredsgatan. Andersson började tala om kontroverser kring en gästprofessor vid Karolinska institutet (KI). Nog hade jag hört rykten att det skulle pågå en akademisk konflikt på KI. Men jag hade väl inte lyssnat – ett långt liv i den akademiska världen hade gjort mig mätt på att höra om konflikter mellan forskare, jag var luttrad.

På klassiskt *Uppdrag Granskning*-manér drog Andersson fram ett dokument och bad mig kommentera. Det var en artikel om transplantation av syntetisk luftstrupe publicerad i den mycket högt ansedda medicinska tidskriften *Lancet*, skriven av en lång rad forskare vid KI med Macchiarini som senior författare. Jag svarade undvikande, en granskning av en vetenskaplig artikel är ingen lätt sak, inte något man gör på halvstuds framför en tv-kamera. Det var framför allt en passage i artikeln reportern ville att jag skulle uttala mig fördömande om: »transplanta-